

Redactioneel

Tijdens de laatste Algemene Ledenvergadering hebben zich wat personele verschuivingen voorgedaan. Peter Hoppenbrouwers heeft de redactie verlaten en stort zich nu helemaal op de website, samen met Erik van Dijk en Bram Aarts. Peter namens de achterblijvers bedankt voor je bijdrage in de Mourik-redactie. Voor Peter in de plaats is Sjak Gielen gekomen. Hij zal zich naast de distributie van de Mouriken ook gaan bezighouden met het aandragen van ideeën voor artikelen.

In de derde Mourik van het jaar (hulde aan alle auteurs!) staan fraaie artikelen van diverse pluimage. Leon van den Bergh heeft zijn trilogie over het voorkomen van de verschillende soorten rietganzen vervolbracht. We zijn benieuwd hoeveel Johansens Taigarietganzen en Sushkins ganzen er doorgegeven gaan worden...

De Klaassen-clan uit Groesbeek heeft zich ook in 2004 weer gestort op de weidevogels rondom Groesbeek.

Uit de Kraaijbergse Plassen-hoek ontvingen we van @@ (naam auteur??) een artikel over de zeldzame broedvogels van deze altijd spannende regio.

Erik van Winden tot slot, moest het doen met slechts een handvol waarnemingen die digitaal waren doorgegeven. Hij heeft de belangrijkste krenten van de periode (juli - november? @@ Check PE) op een rij gezet. Rest ons u een goed uiteinde te wensen en op naar een vogelrijk 2005 waarin we ons 30-jarig bestaan vieren. In dit jubileumjaar zullen er diverse activiteiten ontplooid worden. Hou dit medium en onze website in de gaten.

Nieuw:

Verhuisd:

Afgemeld:

Weidevogels in Groesbeek 2003

Henk en Raymond Klaassen (foto's),

Inleiding

Hoeveel paartjes kieviten broeden er in Groesbeek? Niet meer dan een handvol, dachten we in het voorjaar van 2002. We besloten op zoek te gaan naar deze (laatste?) paartjes en ze te helpen door de nesten te beschermen. Eenmaal in het veld bleek dat in plaats van een handvol, er ongeveer 66 paartjes in Groesbeek broeden. Een behoorlijke populatie voor een gebied dat op het eerste gezicht niet heel erg geschikt lijkt.

Het bleek ook dat het beschermen van nesten belangrijk is. In ongeveer de helft van de gevallen dat een nest verloren ging, kwam dit door landbouwwerkzaamheden. Door de

nesten zichtbaar te maken voor de boeren, door ze te markeren, kunnen de nesten beschermd worden. In 2003 werd de gemeente Groesbeek daarom wederom afgezocht naar weidevogels. Zoveel mogelijk nesten werden opgespoord en beschermd tegen landbouwactiviteiten.



Figuur 1. Kievitsnest met vier eieren. Dit nest werd gevonden op een grasland wat hoogst uitzonderlijk is in Groesbeek. Meer dan 90 % van de nesten wordt gevonden op akkers.

Lopen - staan - zitten

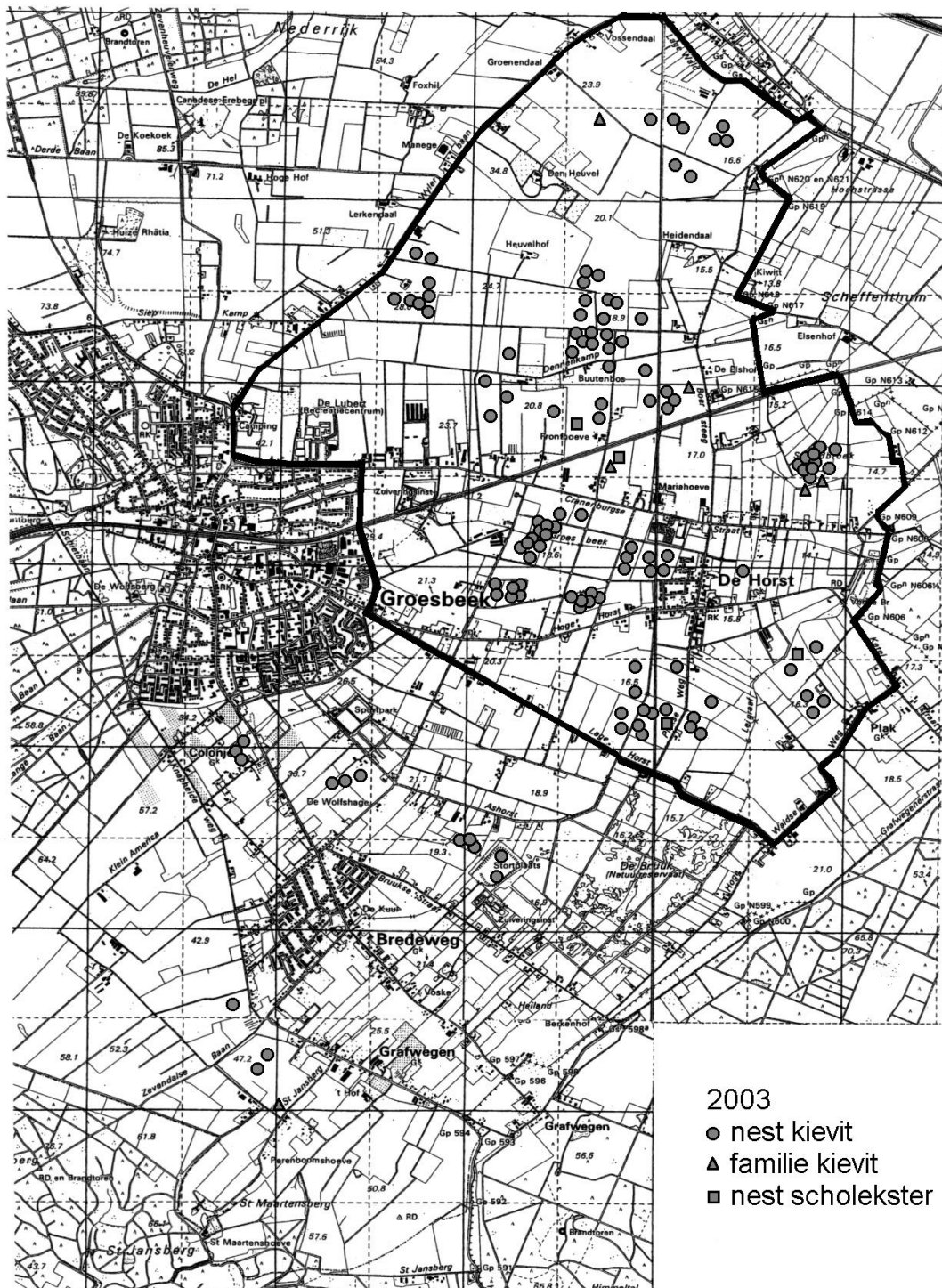
De meest gebruikte methode om nesten van weidevogels op te sporen is door aan de rand van de akker te gaan zitten en op het gedrag van de vogels te letten. Vogels met een nest gedragen zich heel anders dan vogels zonder nest. Een kievit met een nest loopt eerst bijna in een rechte lijn naar de plek waar het nest ongeveer ligt. Af en toe stopt de vogel even om rond te kijken of om naar voedsel te pikken. In de buurt van het nest aangekomen loopt de vogel nog een tijdje heen en weer voordat ze op de eieren schuift. Het is prachtig te zien hoe een kievit eerst voorzichtig de pootjes naast de eieren zet, de borstveren uitzet en heel langzaam door de knieën zakt. Kieviten zonder nest, die naar voedsel lopen te zoeken, hebben geen richting in hun loop-patroon en blijven niet op één plek "rondhangen".

Alle gevonden nesten werden gemarkeerd door twee bamboe stokken op ongeveer 3 meter aan iedere kant van het nest te steken. Op deze manier zijn de nesten duidelijk zichtbaar gemarkeerd voor de boer zodat het nest tijdens werkzaamheden gespaard kan worden.

Dennekamp-centraal, St. Jansberg en op het stort

In 2002 vonden we alleen nesten in het wat lager gelegen deel van het landbouwgebied van Groesbeek. De hoger gelegen delen zoals Klein Amerika en Sint Jansberg hebben toen weinig aandacht gekregen omdat we daar in het begin van het seizoen geen kieviten zagen. Onterecht bleek dit seizoen, want we vonden daar dit jaar wel degelijk nesten. In 2003 heeft het gehele landbouwgebied van Groesbeek daarom onze aandacht gehad (figuur 2). Gebieden waar net als in 2002 nesten werden gevonden zijn: Dennekamp, Lage Wald, Schildbroek, Wylerbaan, Hoge Horst en Lage Horst. Gebieden die in 2002 niet bezocht zijn waar we dit jaar wel nesten vonden zijn: Sint Jansberg, Klein Amerika, Ashorst en het Nijerf. Heel bijzonder was het vinden van een aantal nesten boven op het voormalige vuilstort bij de Bruuk. Blijkbaar voelen kieviten zich aangetrokken door de korte grasvegetatie die het stort nu bedekt.

In totaal werden er 121 kievitsnesten en 4 scholeksternesten gelokaliseerd. Een nest wordt als herlegsel beschouwd als er 5-15 dagen geleden in een straal van 100 meter een nest mislukt was. Volgens deze definitie waren 48 kievitsnesten en 1 scholeksternest herlegsels. Daarnaast hebben we een aantal nesten in het geheel niet gevonden. We kwamen 7 kievitfamilies met kuikens tegen die we niet konden herleiden tot een nest. Deze getallen zijn samengevat in tabel 1.



Figuur 2. Kaart van de gemeente Groesbeek met daarop aangegeven alle gevonden nesten van kievit (cirkel) en scholekster (vierkant). Families die we niet konden herleiden tot een uitgekomen nest zijn aangegeven met een driehoekje. Dik omrand is het gebied dat in 2002 ook intensief onderzocht is.

Tabel 1. Aantal gevonden nesten, herlegsels en families voor drie soorten weidevogels. Ter vergelijking zijn ook de totalen weergegeven voor het subgebied dat ook in 2002 is onderzocht (alleen voor kievit).

	Kievit Totaal	Kievit Deelgebied	Scholekster	Grutto
Aantal nesten gevonden	121	107	4	0
Aantal herlegsels	48	47	1	0
Aantal families onbekend nest	7	7	0	0
Totaal aantal broedparen 2003	80	67	3	0
Totaal aantal broedparen 2002		66	3	1

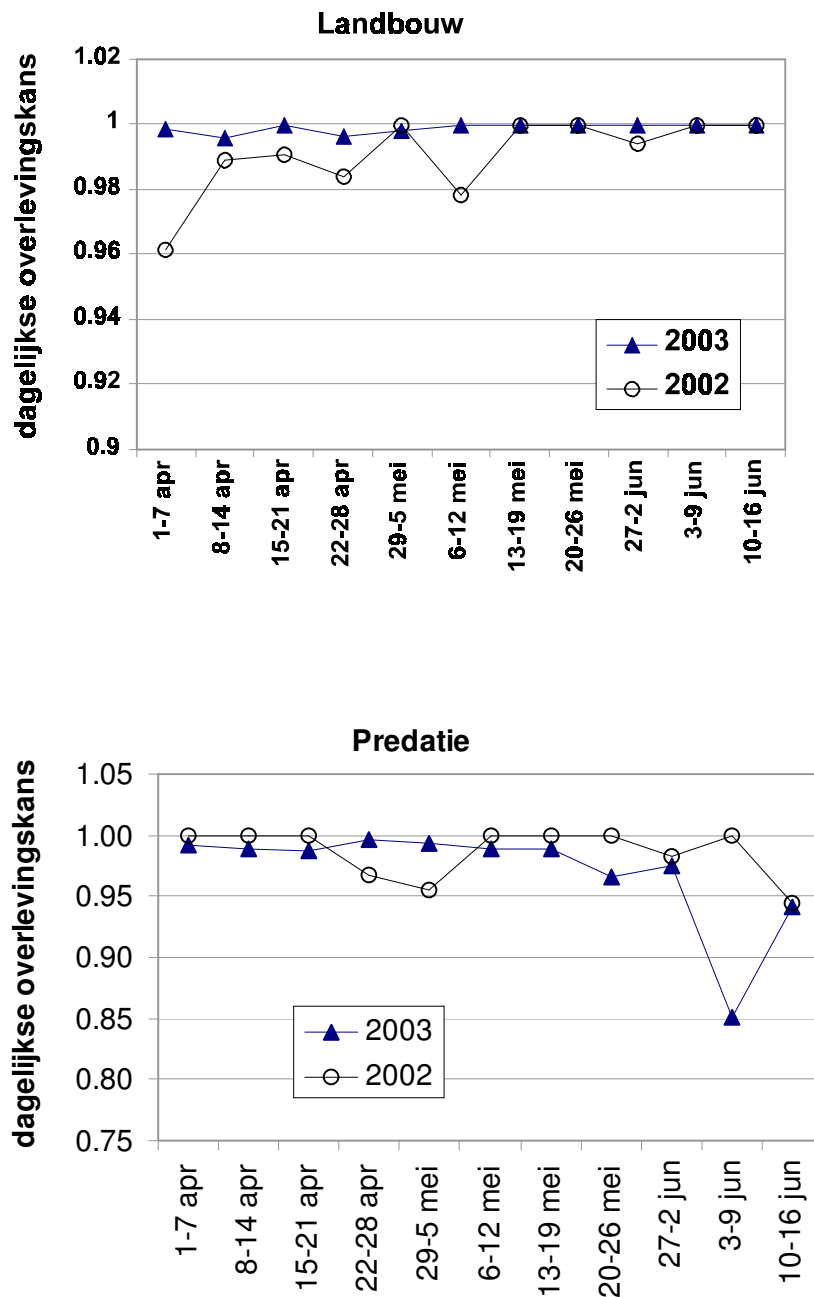
Met de getallen uit tabel 1 kunnen we berekenen hoeveel paren kieviten er in 2003 in Groesbeek gebroed hebben. Van de in totaal 121 gevonden nesten bleken 48 nesten herlegsels. De 121 nesten zijn dus door minimaal $121 - 48 = 73$ paar kieviten geproduceerd. Daarnaast namen we nog 7 families met kuikens waar die we niet konden herleiden tot een aan ons bekend nest. In totaal hebben er in Groesbeek dus minimaal $73 + 7 = 80$ paar kieviten gebroed. Als we dit willen vergelijken met 2002 moeten we dezelfde berekening maken voor alleen dat gebied dat ook in 2002 bezocht is (dus uitgezonderd Sint Jansberg, Klein Amerika etc.). We komen dan uit op 67 paartjes. Dit is vrijwel gelijk aan het aantal paren aangetroffen in 2002. Daarnaast werden er 3 paar scholeksters (gelijk aan 2002) en geen paar grutto (in 2002 1 paar) waargenomen.

Door de knieën: uit of weg?

Bij een bezoek werden eerder gevonden nesten van afstand gecontroleerd. Alleen als we geen kievit op of bij het nest zagen, inspecteerden we de nestkom. In een uitgekomen nest liggen kleine ei-schilfers die bij het uitkomen van de eieren vallen, terwijl een gepredeerd nest leeg is. Soms liggen de schilfers verborgen onder de stro-tjes, en worden ze alleen gevonden door op de knieën zittend het nest helemaal uit te pluizen. Door van alle nesten te bij te houden wanneer ze uitgekomen of mislukt zijn, kunnen we de dagelijkse overlevingskans berekenen. Hiermee kunnen we ook de kans berekenen dat een nest uitkomt, het nestsucces. Dit is immers dagelijkse overlevingskans voor 32 dagen (er zitten ongeveer 32 dagen tussen het eerst gelegde ei en het uitkomen van een nest).

Het nestsucces in 2003 was uitermate laag. De kans dat een nest uitkwam was in 2003 ongeveer 20%. Dit is de helft in vergelijking met 2002 toen de kans dat een nest uitkwam 39% was. Wat is de oorzaak van het lage nestsucces in 2003? Laten we eerst eens kijken naar de dagelijkse overlevingskansen voor een nest door het seizoen heen,

uitgesplitst naar mislukkingsoorzaken. We bekijken de twee meest belangrijke oorzaken voor het mislukken van het nest, namelijk landbouwactiviteiten en predatie. Dit is weergegeven in figuur 3.



Figuur 3. Dagelijkse overlevingskans door het seizoen heen, uitgesplitst naar mislukkingsoorzaak (boven: landbouwactiviteiten, onder predatie).

In de bovenste figuur is dagelijkse overlevingskans voor landbouw-activiteiten weergegeven. Het valt direct op dat de overlevingskans door het seizoen heen hoog is. Door de intensieve bescherming van de nesten en de medewerking van de boeren zijn er in 2003 bijna geen nesten door werkzaamheden verloren gegaan. Een prachtig resultaat! In 2002 waren er nog periodes (vooral in het begin van het seizoen) dat er veel nesten door landbouwactiviteiten verloren gingen, waardoor de overlevingskans in die periodes laag is.

In de onderste figuur is de overlevingskans voor predatie weergegeven. Twee dingen vallen op. Ten eerste neemt de overlevingskans in 2003 af in de loop van het seizoen. Er worden dus steeds meer nesten gepredeerd in de loop van het seizoen. Ten tweede is in vergelijking met 2002 de overlevingskans meestal duidelijk lager in 2003, oftewel in 2003 werden er veel meer nesten gepredeerd. We kunnen concluderen dat het lage nestsucces in 2003 niet veroorzaakt is door landbouwactiviteiten. Het verlies door werkzaamheden op het land was door de bescherming van de nesten juist duidelijk lager dan in 2002. Het lage nestsucces kan wel worden verklaard door een hogere predatiedruk. In 2003 werden er veel meer nesten gepredeerd. Deze hogere predatiedruk was door het hele seizoen aanwezig, en nam sterk toe door het seizoen heen. Hierdoor hadden Kieviten die in 2003 vroeg begonnen meer kans een nest uit te broeden dan late starters.

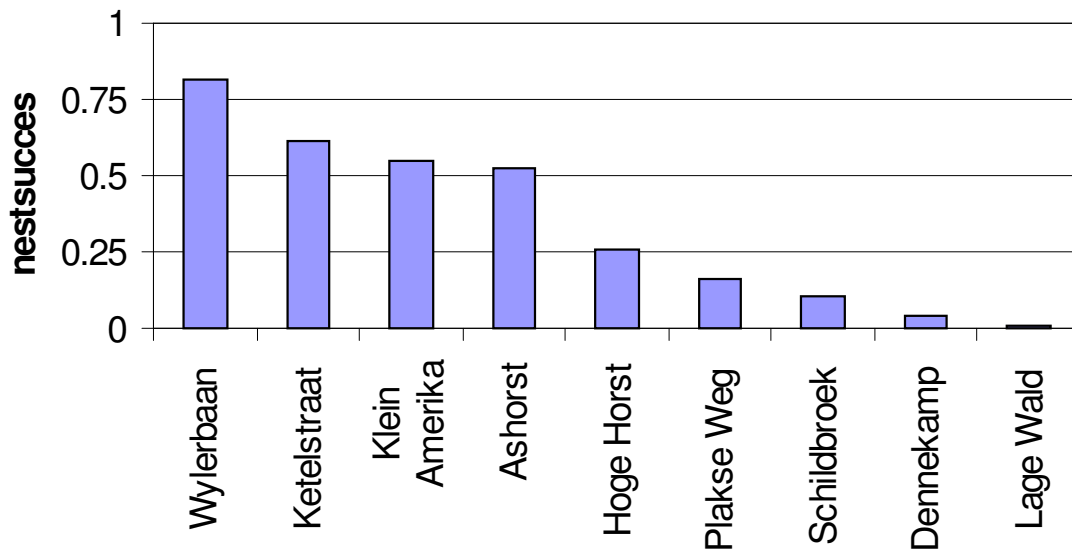
Wylersbaan versus Lage Wald

Tijdens onze bezoeken aan de verschillende deelgebieden kregen we het idee dat predatie in bepaalde stukken vaker voorkwam dan in andere gebieden. Voor elk deelgebied hebben we de dagelijkse overleving en het nestsucces daarom apart berekend. Hieruit blijkt dat er extreme verschillen zijn tussen gebieden die soms hemelsbreed nog geen kilometer van elkaar liggen (figuur 4).

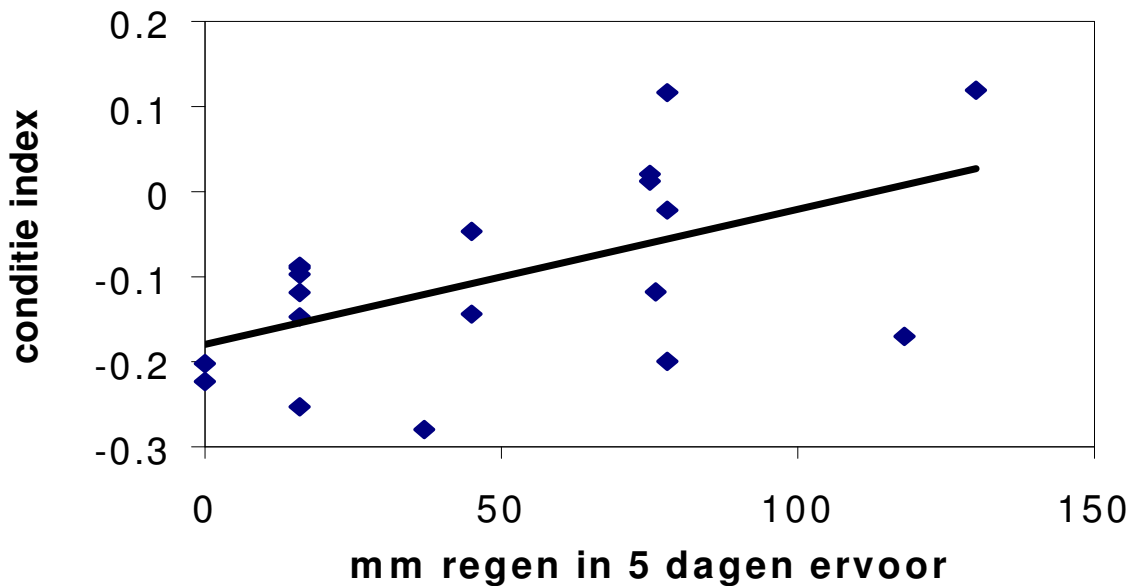
Gebieden waar de helft of meer van de nesten uitkomt zijn de Wylersbaan, Ketelstraat, Klein Amerika en de Ashorst. Op de Hoge Horst komt ongeveer een kwart van de nesten uit. Met de rest van de gebieden is het minder rooskleurig gesteld. Op de Plakseweg, Schildbroek, Dennekamp en het Lage Wald komt slechts een marginaal deel van de nesten uit.

Donsballen in de beek

In totaal kwamen we in Groesbeek in 2003 39 families met kuikens tegen. Er werden 81 kuikens geringd. Families met kuikens reageerden duidelijk op de extreme droogte door zich te verplaatsen naar plasjes of beken. Zo zagen we een paar keer kuikens in de bijna droogstaande Groesbeek lopen. Groesbeekser kunnen de kuikens niet opgroeien! Speciaal in droge jaren als 2003 zijn waterpartijen als slootjes, poelen en overstort waarschijnlijk erg belangrijk voor kuikens om te overleven.



Figuur 4. Nestsucces per deelgebied. Gerangschikt van hoog naar laag.



Figuur 5. Conditie index uitgezet tegen de som van het aantal mm regen in de 5 dagen ervoor. Een positieve conditie index houdt in dat kuikens zwaarder zijn dan verwacht op basis van hun leeftijd. Een negatieve index houdt in dat kuikens lichter zijn dan verwacht

Als we de conditie-index uitzetten tegen de hoeveelheid regen gevallen in de 5 voorgaande dagen zien we een positief verband (figuur 5). Dit betekent dat kuikens blijkbaar beter groeien als het de dagen ervoor geregend heeft. Blijkbaar was 2003 over het algemeen ook voor de kuikens dusdanig droog dat ze er last van hadden.

Conclusies

Getuige de weinige nesten die door landbouwwerkzaamheden verloren gingen in 2003 lijkt de nestbescherming na een jaar al zijn vruchten af te werpen. Dit was nooit gelukt zonder het grote enthousiasme en medewerking van de Groesbeekse boeren! We hebben het idee dat iedereen de kievit graag op zijn land ziet, maar er vaak niet aan toe komt nesten te sparen, simpelweg omdat het zoeken van de nesten te veel tijd kost. Het zoeken en markeren van nesten door vrijwilligers is dus een welkome activiteit. Predatie van nesten was in 2003 veruit de belangrijkste mislukkingsoorzaak.

Er waren behoorlijke verschillen tussen gebieden. Kwam in het ene gebied bijna geen nest uit, in een vlakbij gelegen gebied werden bijna geen nesten gepredeerd. We zijn erg benieuwd hoe de predatie er in komende jaren uitziet, en hoe de kieviten hierop gaan reageren. Ondanks dat de akkers en weilanden op een gegeven moment kurkdroog waren wisten de families met kuikens zich goed te redden door natte plekken op te



Figuur 6. Kievitsjong dat zich drukt op een kurkdroog maisveld. Een typisch beeld voor 2003.

zoeken. Poelen en sloten lijken vooral in dit soort jaren erg belangrijk voor kuikens om te overleven.

Dankwoord

Afgelopen jaar hebben we van veel mensen hulp gehad bij het zoeken naar nesten. Kees Schreven, Bart Duyghuizen, Stijn Schreven, en Wout Hubers hebben zo vaak geholpen dat ze inmiddels echte weidevogel beschermers zijn geworden. Verder willen we Henk Eikholt, Herman Eikholt, Paul Leenders, Rowan Koster, Henk Eeren, Ans Klaassen, Bart Konings en Stan Hubers bedanken voor veel hulp. We danken Gerard Müskens voor advies en het ringen van de kuikens. De meeste dank gaat echter uit naar alle boeren en landarbeiders die om de stokjes heengewerkt hebben.

Taiga- en Toendrarietganzen rondom Nijmegen

Deel 3 (slot). Het voorkomen ten oosten van de lijn Elst - Nijmegen - Gennep

Leo M. J. van den Bergh, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Inleiding

In deze bijdrage wordt het voorkomen van rietganzen in het oostelijke deel van de Over-Betuwe, het Oude Rijnstrangengebied met aangrenzende delen van de Lijmers, het gebied van Ooijpolder, Düffel en Salmorth en de aansluitende gedeelten van het Niederrheingebied onder de loep genomen.

Evenals dat in de reeds eerder besproken gebiedsdelen van het Land van Cuyk, het Rijk van Nijmegen, het Land van Maas en Waal en de Over-Betuwe het geval was, zijn er ook uit de hier te behandelen gebieden slechts zeer fragmentarische gegevens bekend waaruit het voorkomen van rietganzen uit de periode vóór 1960 kan worden geconcludeerd. Toch lijkt het geen twijfel dat er met name in de Bijlandsche Waard, het Oude Rijnstrangengebied, de Lijmers, de Ooijpolder, de Düffel en op Salmorth ook gedurende de eerste helft van de jaren zestig reeds grotere of kleinere groepen taiga- en toendraganzen voorkwamen. Het enige gebied waarvan dit expliciet bekend werd is echter het Netterdensche- en Azewijnsche Broek en het nabijgelegen dal van de Oude IJssel.

Toen dan ook op 30 december 1970 door mij, in het gezelschap van Huub Reeze en wijlen W. H. A. Hekking tijdens de avondtrek maar liefst 4000 rietganzen werden geteld in de Bijland bij Lobith werd duidelijk, dat er in de streek sprake was van een belangrijk voorkomen van deze vogels. Vanaf dat moment werd er daarom nauwgezet naar rietganzen gezocht, waarbij al snel bleek dat het vooral de toendravorm *rossicus* betrof en dat de ganzen overwegend op Duits grondgebied foerageerden. Althans, voor zover het inderdaad de toendragans betrof, want al op 9 januari 1971 traceerden we op verschillende plaatsen in de Lijmers groepjes taigaganzen die daar nadien regelmatig aanwezig bleken te zijn.

Reeds in het winterseizoen 1970/71 gelukte het zodoende om een eerste inventarisatie te maken van het voorkomen van rietganzen in het gebied tussen de stuwwallen van Nijmegen - Kleve en het Nederlands-Duitse dal van de Oude IJssel, een streek die nadien jarenlang één van de beste rietgansgebieden van West-Europa zou zijn! Daarbij benutten deze ganzen slaapplekken op de Bijland, in de Oude Waal onder Herwen en Hüthumsche Ward, terwijl er ook wel overnacht werd op de Oude Rijn in het Rijnstrangengebied. Later werden ook grintgaten bij Kandia en Gendt als slaapplaats in gebruik genomen. Aerd, in de Kaliwaal bij Kekerd, in de Bisonbaai en tussen de kribvakken achter de Hüthumsche Ward, terwijl er ook wel overnacht werd op de Oude



Figuur 1. Studie van rietganzen. Tekening: Martin Brandsma.

Rijn in het Rijnstrangengebied. Later werden ook grintgaten bij Kandia en Gendt als slaappleats in gebruik genomen.

Het voorkomen in de Lijmers en het Oude Rijnstrangengebied

Vanuit de slaappleats op de Bijland en in de nabijgelegen Oude Waal trokken jarenlang de meeste rietganzen gedurende de eerste helft van de winter naar voedselterreinen op Duits grondgebied, waar zij niet alleen in de Düffel en op Salmorth foerageerden, maar tot op het Emmericher Eyland en de Bylerward gevolgd konden worden. Pas nadat op 31 januari in Nederland de ganzenjacht werd gesloten gingen de ganzen er toe over om massaal aan onze zijde van de grens te foerageren, waarbij er grote concentraties toendrarietganzen in het gebied van de Ooijpolder, in de Oude Rijnstrangen en in het Netterdensche- en Azewijnsche Broek konden verblijven. Dit versterkte zich aanzienlijk nadat in 1974 alle ganzenjacht in Nordrhein-Westfalen verboden werd en vóór 1 februari werd er toentertijd dan ook nauwelijks op Nederlands grondgebied voedsel gezocht door belangrijke aantallen ganzen.

In de maand februari echter trokken grote groepen *rossicus*-vogels vanaf de slaappleats naar graslanden en akkers, aanvankelijk vooral in de reeds genoemde

gebiedsdelen maar gaandeweg ook naar andere terreinen zoals de uiterwaarden langs de Nederrijn tussen het Looveer en de IJsselkop en naar binnendijkse gebieden zoals het Looveld, de Hooge IJsselsche Weiden, het Greffelkampsche Broek en de Eldriksche Weiden. Al snel bleek, dat de ganzen die bij Netterden en Azewijn foerageerden niet altijd van de Bijland kwamen, maar regelmatig de nacht doorbrachten aan de Altrhein Bienen - Praest- Dornick die op slechts enkele kilometers afstand ligt. Bovendien werd er ook wel overnacht op geïnnundeerde graslanden in Die Hetter, een gebied dat onmiddellijk aan het Netterdense en Azewijnse Broek grenst.

Tevens werd duidelijk dat er een verband was tussen het voorkomen van taigagansen in het gebied bij de Roelofshoeve in het Duivensche Broek, bij De Pierik in het Greffelkampsche Broek, bij Groot Ganzenpoel in het Loilsche Broek en de aanwezigheid van deze ganzen op de Havikerwaard bij Ellecom-De Steeg. Het betrof enkele honderden vogels van de geelbek-taigavorm die aanvankelijk jaarlijks werden aangetroffen maar waarvan de aanwezigheid zich vanaf het begin van de jaren tachtig voornamelijk beperkte tot strenge winterse perioden. Hetzelfde gold overigens voor de kleine populatie taigagansen die gedurende de jaren zeventig nog overwinterde in de streek van Netterden- Azewijn- Braamt en Etten-Heuven. Ook deze vogels bleken het gebied in latere jaren nog vooral tijdens koude perioden te bezoeken en het hoefde dan niet noodzakelijkerwijze ganzen van de vaste populatiegroep te betreffen. Een wel zeer frappante waarneming was die van een met rode halsband H19 op 18 nov. 1980 in Zuid-Zweden gemerkte taigagans welke door mij eerst op 12 januari 1981 werd gezien in de omgeving van Creil in de Noordoostpolder en die op 7 en 8 februari 1981 foerageerde tussen de dorpen Netterden en Azewijn op het land van hoeve Sylawald. Niet ver van de waarneemplaats in de Noordoostpolder bij Creil bevindt zich namelijk een boerderij genaamd 'Sillawald', wat wel een merkwaardige toevalligheid genoemd mag worden.

Waren er gedurende de jaren zeventig en tachtig jaarlijks vele duizenden en niet zelden meer dan tienduizend toendraganzen in de voedselterreinen in het Oude Rijnstrangengebied en de Lijmers aanwezig, als gevolg van het gestaag toenemende aantal Kolganzen dat in de regio kwam overwinteren daalden de aantallen *rossicus*-vogels dramatisch en bleven er uiteindelijk nog slechts enkele plaatsen over waar zich regelmatig wat grotere aantallen vertoonden. Dit was met name het geval in het Netterdensche- en Azewijnsche Broek, het Vinkwijksche Broek en langs de Oude IJssel en de IJssel tussen Giesbeek, Steenderen en Laag-Keppel. De weinige vaste pleisterplaatsen van de taigagans *fabalis* waren inmiddels grotendeels of geheel in verval geraakt als gevolg van industrievestiging (Roelofshoeve), wegenaanleg of ruilverkaveling.

Sedert het einde van de jaren negentig lijkt er echter weer een kentering gekomen te zijn in de neergaande lijn van zowel taiga- als toendraganzen en worden er met enige

regelmaat ook groepen oostelijke ganzen waargenomen. Voor het eerst was dit het geval op 16 februari 1997, toen door mij in het Warmse Veld 144 oostelijke toendraganzen *serrirostris* en negen Johansens taigaganzen werden gezien. Een jaar later, op 12 februari 1998, foerageerde er een groepje van 58 *serrirostris*-ganzen in het Netterdensche- en Azewijnsche Broek.

Dat de oostelijke ganzen soms reeds vroeg in deze streek kunnen arriveren bleek op 29 november 2000, toen twaalf *serrirostris*-ganzen tezamen met 905 toendraganzen *rossicus* en dertig taigaganzen *fabalis* aanwezig waren in Het Griet bij Achterdrempt. Op 6 december 2000 bleken er zich daar naast 35 geelbek-*fabalis* en 1145 *rossicus* tevens niet minder dan 110 Johansens Taigaganzen, vier vermoedelijke Middendorffs Ganzen en 21 toendraganzen *serrirostris* op te houden.

Het voorkomen in de Over-Betuwe

Vanweg de ligging ten opzichte van de slaappleatsen in het gebied van de Gelderse Poort is het niet vreemd dat er ook in het oostelijke gedeelte van de Over-Betuwe regelmatig groepen rietganzen pleisteren. Aanvankelijk kwamen de ganzen vooral in de Waal- en Rijnuitwaerden voor en werden er binnendijs overwegend in Het Broek-Kamervort tussen Bemmelen en Angeren-Doornenburg en in het Bredelaarsche-, Bergerdensche- en Rijkerswoerdsche Veld groepen gezien, terwijl er nu en dan ook veel van deze vogels foerageerden tussen Ressen en 't Zand. Normaliter betrof het hier de toendragans *rossicus*, maar bij koude konden er soms ook flinke aantallen taigaganzen *fabalis* waargenomen worden.

Zo werden er bijvoorbeeld op 18 januari 1979 in totaal 813 taigaganzen van de geelbekvorm *fabalis* gezien op verschillende plaatsen in de Over-Betuwe terwijl het aantal op 20 januari 1979 toegenomen bleek te zijn tot meer dan 1500! Ook op 17 januari 1986 bleken er zich aanzienlijke aantallen taigaganzen in de Over-Betuwe op te houden. Zo waren er toen bijvoorbeeld 370 vogels van de geelbekvorm aanwezig in het Bredelaarsche Veld waarbij zich een drietal Sushkins Ganzen *Anser fabalis neglectus* bevond.

De zeer sterke aantalsstijging van de Kogans heeft tot gevolg gehad dat vanaf het einde van de jaren tachtig de aantallen toendrietganzen in de uiterwaarden sterk verminderd zijn en dat deze vogels zich in toenemende mate teruggetrokken hebben op enkele plaatsen in de binnendijkse gebieden. Het betreft vooral akkercomplexen langs de Linge in Het Meer, Kamervort, bij Karbrug-Bergerden en tussen Bredelaar en Rijkerswoerd en de aantallen belopen tegenwoordig zelden méér dan enkele honderden vogels per terreindeel. Taigaganzen worden de laatste jaren ook in zachte winters regelmatig opgemerkt, waarbij het zowel de geelbek- als de zwartbekvorm van de nominaat *fabalis* betreft. De Oostsiberische Toendragans *serrirostris* werd voor het eerst gezien op 6 maart 1996, toen er zich een zeer grote gent ophield in het gezelschap van een groepje

van vijf toendravigels van het *curtus*-type, die foerageerden in een grasland in de Huissensche Waarden. Omdat dergelijke '*curtus*-toendraganzen' door ons vanaf 1983 regelmatig in het Pannonische gebied zijn waargenomen is het bijzonder interessant, dat een toendragans *rossicus* die gemerkt was met een gele halsband waarop de inscriptie YZ was aangebracht, door mij zowel op 17 februari 1982 werd afgelezen in de Angerensche- en Doornenburgsche Buitenpolder als elf dagen later, op 28 februari 1982, in de pleisterplaats bij Tata in westelijk Hongarije! Hieruit blijkt dat er binnen één winterseizoen een rechtstreekse relatie is tussen het voorkomen van toendraganzen in onze regio en in het Pannonische gebied.

De pleisterplaatsen in de Over-Betuwe staan door diverse oorzaken de laatste jaren onder zware druk. Zo voert het tracé van de Betuwespoorlijn dwars door het open gebied van Kamervoorst en Het Meer, waardoor de rust in die terreindelen langdurig verstoord wordt terwijl er een desastreuze verkleining van de open ruimte plaatsvindt in dit voorheen nauwelijks ontsloten polderlandschap. Als gevolg van de 'Waalsprong' zullen veel gebiedsdelen in de regio Lent- Bommel- Ressen ten prooi vallen aan urbane uitbreiding en voorgoed voor de ganzen verloren gaan, terwijl de uiterwaarden door natuurontwikkeling steeds minder geschikt worden als foerageergebied. De toekomst van de Over-Betuwe als ganzengebied ziet er dan ook weinig rooskleurig uit!

Het voorkomen in het gebied van Ooijpolder, Düffel en Salmorth

Hoewel er ook voordien beslist sprake was van het voorkomen van rietganzen, zijn er pas vanaf het begin van de jaren zestig gegevens bekend waaruit blijkt dat er jaarlijks honderden tot maximaal enkele duizenden exemplaren overwinterden in de streek tussen Nijmegen en Kleve. Vanaf het seizoen 1968/69 trad er een opmerkelijke aantalsstijging op die er toe leidde dat er in het seizoen 1970/71 circa 5000, in 1971/72 circa 8000 en in 1972/73 circa 9000 rietganzen konden worden vastgesteld. Het betrof voornamelijk toendraganzen *rossicus*, maar ook waren er steeds kleine aantallen taigaganzen van de geelbekvorm aanwezig.

De toename zette zich voort tot halverwege de jaren tachtig en rond die tijd was het niet ongewoon dat er ruim 20.000 toendraganzen in deze pleisterplaats verbleven. Die vogels gebruikten slaapplekken in de Bijlandsche- en Hüthumsche Waard, op de Kaliwaal bij Kekerdorp en op het grindgat in de Gendtsche Polder. Het gebruik van de foerageerterreinen werd in sterke mate beïnvloedt door de jacht, die op Nederlands grondgebied zeer intensief werd uitgeoefend terwijl de ganzen aan de Duitse zijde van de grens onvoorwaardelijk beschermd waren – en dat nog altijd zijn! Dit had tot gevolg dat de ganzen kort na aankomst in de late herfst hooguit enkele dagen op Nederlands grondgebied foerageerden en daarna hun toevlucht zochten in de Düffel, op Salmorth of elders langs de Duitse Niederrhein. De gebieden in het Circul, aan de Halve

Galg, tussen Leuth- Kekerdome en Millingen a/d Rijn en in de Waalwaterwaarden werden zodoende doorgaans pas vanaf 1 februari optimaal door de ganzen benut.

Naarmate de aantallen toendraganzen toenamen en er steeds meer Kolganzen begonnen te overwinteren, werden ook andere gebieden in gebruik genomen, zoals de akkers in het Bekken van Groesbeek, bij Hettsteeg -Frasselt en op de hoge stuwwallen van Kleve- Goch bij Materborn-Hau en Nierswalde. Aan de rechterzijde van de Rijn waren ook in de omgeving van Hühthum- Borghees en Stokkum dikwijls flinke groepen toendraganzen aanwezig, terwijl grote aantallen oostelijker in het rivierdal foerageerden. Kleine groepen trokken ook regelmatig over de stuwwallen bij Nijmegen- Ubbergen en Kranenburg naar voedselterreinen in het oostelijke deel van het Land van Maas en Waal, het Maasdal en de Peelhorst of noordwestelijk naar voedselterreinen tussen Oosterhout en Valburg in de Betuwe.

Met het almaar toenemen van de Kolganzen gedurende de jaren negentig kwamen de toendraganzen letterlijk 'in de verdrukking', hetgeen vooral een gevolg leek te zijn van voedselconcurrentie. Hierdoor versterkte zich de functie van sommige voedselterreinen voor *rossicus*, die niet noodzakelijkerwijze in het stroomdal van Rijn en Waal gelegen waren. Er vond een sterke spreiding plaats over het Duitse Niederrheingebied waarbij de vogels soms tientallen kilometers vanaf de slaapplaatsen gingen foerageren en dit patroon heeft tot op de huidige dag stand gehouden.

In de Ooijpolder en de Düffel komen weliswaar nog altijd regelmatig flinke groepen toendraganzen voor maar hun verspreiding is thans doorgaans veel beperkter dan vroeger het geval was. Zo worden deze ganzen op Nederlands grondgebied nog het



Figuur 2. Toendrarietganzen A.serrirostris rossicus in het Circul van de Ooij. Foto Roel van Beek.

meest frequent aangetroffen tussen Erlecom, Kerkerdom en Leuth en zijn zij in de Düffel vooral present aan de Geeracker bij Bimmen-Keeken en op de akkers onder Keeken, Düffelward en ten oosten van Griethausen. Op Salmorth worden zij het meest gezien op de akkers tussen de boerderij Mövenpool en het Ölwerk Spyck. Regelmatig verschijnen er ook groepen van deze ganzen op de bouwlanden en weiden in het gebied tussen Groesbeek- Wyler en Kranenburg terwijl zij gedurende de laatste jaren eveneens regelmatig pleisteren in het Koningsven bij Milsbeek en Ven-Zelderheide, waar een zandwinplas tevens als slaappleats dienst doet. De gebieden bij Hau en Materborn worden met enige regelmaat bezocht.

Het aantal toendraganzen dat per winter gemiddeld in dit gebied verblijft is sterk verminderd en bedraagt thans waarschijnlijk circa vijfduizend vogels, die vanwege hun vaak sterke spreiding in relatief kleine groepen niet eenvoudig te traceren zijn. Vanaf het begin van de jaren zeventig was het opgevallen, dat er bij het Armenveen in het Kranenburger Bruch en eveneens in het Wylerbruch vaak een klein aantal geelbek-taigaganzen aanwezig was die in dat kwelrijke gebied kennelijk een vaste pleisterplaats hadden. De aanwezigheid ter plaatse van een taigavogel die kort tevoren met een afleesbare pootring was gemerkt in de pleisterplaats bij Kampina in Noord-Brabant toonde aan, dat er een relatie bestond tussen het voorkomen in deze gebieden.

Helaas raakte het *fabalis*-voorkomen vanaf de tweede helft van de jaren tachtig in de versukkeling en verschenen de vogels voornamelijk nog tijdens strenge koudeperiodes, maar recentelijk is er een kentering waarneembaar en komen er steeds vaker ook in zachte winters taigaganzen in deze streken voor. Deze zijn echter niet meer van de typische geelbekvorm, maar behoren tot de zogenaamde 'zwartbektaigavorm' die afkomstig is uit het noordwesten van het West-Siberisch Laagland. Deze vogels houden zich niet noodzakelijkerwijze op in de traditionele plaatsen, zoals bleek op 10 januari 2004, toen er op een aardappelakker bij Nierswalde 255 van deze ganzen foerageerden. Mogelijk dezelfde groep werd in het gezelschap van 25 geelbek-taigaganzen op 17 januari 2004 gezien op een bietenveld aan de Drieverweg bij Keeken.

Hoewel door de jaren heen wel nagenoeg alle oostelijke rietgansvormen in dit gebied werden gesignaleerd, is het voorkomen van dergelijke ganzen toch zeer fragmentarisch gebleven. De eerste waarneming van een ondubbelzinnig exemplaar van de Oostsiberische toendravorrm *serrirostris* dateert van 11 januari 1976, toen een zeer forse gent temidden van een groepje *rossicus* foerageerde bij Griethausen. Vervolgens duurde het tot 21 februari 1998 alvorens ik een groepje van tenminste achttien van deze ganzen in beeld kreeg aan de Dingdung in de Düffel en nadien werd er nu en dan hooguit een individu of zeer klein groepje bij de *rossicus*-ganzen opgemerkt. Dit is opmerkelijk, omdat er in alle andere gebieden in de (wijde) omgeving van Nijmegen min of meer regelmatig grotere groepen van deze ganzen worden gezien.

Ook de Westsiberische taigagans *johanseni* is slechts bij uitzondering in het hier beschreven gebied aangetroffen. Na een eerste waarneming van een solitaire vogel bij de Kaliwaal te Kekerdorp op 7 januari 1988 werden er op 28 december 2000 vijftien exemplaren gezien bij Richtersgut tussen Wyler en Kranenburg en op 17 februari 2001 een familie van vier vogels op Obersalmorth. Het is onduidelijk waarom deze oostelijke ganzen zo weinig in deze gebieden gezien worden, temeer omdat zij enkele kilometers stroomopwaarts langs de Niederrhein zeer regelmatig present blijken te zijn.

Het voorkomen langs de Niederrhein bovenstrooms van de Emmericher Rheinbrücke

In het riviervak Emmerich – Rees bevindt zich een grote slaapplaats in de Altrhein Bienen –Praest –Dornick, terwijl er ook regelmatig duizenden ganzen de nacht doorbrengen in grintgaten op de Bylerward en bij Grieth. Deze ganzen foerageren vooral in de aangrenzende uiterwaarden en binnendijkse gebieden, maar de pleisterplaats strekt zich uit tot in de Lijmers bij Netterden – Azewijn en tot op de Gocher Heide bij Louisendorf.

In deze gebieden foerageren echter ook regelmatig ganzen die afkomstig zijn van slaapplaatsen in de Gelderse Poort, zodat het gebruikspatroon van de voedselgebieden zeer ingewikkeld is.

Evenals in de hiervoor beschreven gebiedsdelen kwamen er aanvankelijk voornamelijk toendraganzen van de vorm *rossicus* voor, waarvan er in de jaren zeventig en tachtig



Figuur 3. Toendrarietganzen in de Düffel. Foto Dieter Möller.

gewoonlijk vele duizenden aanwezig waren. Het totale aantal van deze ganzen in het Nederlands-Duitse stroomgebied van de Nederrijn lag jarenlang in een grootte-orde van rond de 40.000 vogels en daarvan kwam een belangrijk deel voor in de streek tussen Rees en Nijmegen.

Onder invloed van de almaar stijgende aantallen Kolganzen werden er echter gedurende de jaren negentig steeds minder toendraganzen in deze regio gezien. Vanouds gebruikte gebieden als Die Hetter, Grietherorth, Grietherbush, Reeserwardt, Emmericher Eyland en Bylerward werden jaarlijks door veel minder toendraganzen benut dan voorheen het geval was en ook neigden de vogel ertoe om vroeger in het seizoen een maximum te bereiken, waarna er een sterke vermindering optrad die er toe leidde dat er na de tweede helft van januari doorgaans nog slechts kleine aantallen verblijf hielden. Dit kan er verband mee houden, dat ganzen uit deze pleisterplaats in de tweede helft van de winter verhuizen naar het Pannonische gebied, want een vogel die met gele halsband C15 gemerkt was, werd door mij in februari 1980 vijfmaal op het Emmericher Eyland /Grietherbush en in de Düffel gezien, in 1981 alleen in januari in het Kranenburger Bruch en in 1982 op 2 maart bij Tata in Hongarije. Vervolgens gaf deze vogel weer acte de présence op het Emmericher Eyland, waar ik hem in februari 1983, 1984, 1985 en 1987 terugzag. Het laat zich raden waar dit dier in 1986 mogelijk verbleef!

Hoe dit ook zij, feit is wel dat er tegenwoordig vooral in de periode tussen half november en medio januari belangrijke aantallen toendraganzen aanwezig zijn, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de waarneming van 5200 - 5700 exemplaren die op 11 en 12 december 2002 foerageerden op een bietenakker pal tegenover het pretpark Kernwasser-Wunderland bij Kalkar-Hönnepel. Er waren toen in totaal zeker 10.600 toendraganzen aanwezig in het 'linksrheinische' gebied tussen de Rheinbrücke Rees en de Nijmeegse Waalbrug..

Vaste plaatsen waar zich iedere winter nog belangrijke groepen toendraganzen ophouden liggen binnendijs op het Emmericher Eyland en de Bylerward, bij Bedburg-Hasselt- Moyland, in de akkergebieden bij Ober- en Niedermörmter en tussen Rees-Esserden en Bienen. De laatste jaren komen deze ganzen ook steeds vaker voor op de Gocher Heide rondom Louisendorf, waar op 10 januari 2004 circa 1250 exemplaren aanwezig waren.

Naast toendraganzen bleken er in het gebied tussen Kleve en Marienbaum vanaf de vroege jaren zeventig zeer regelmatig groepen taigaganzen van de geelbekvorm te verblijven. Dit was het geval in de kwelzones langs de stuwwal bij Schneppenbaum, Moyland, in de Hanselaerer Oy en tussen Appeldorn en Obermörmter. Ook hier kon aan de hand van aflezing van meerdere gemerkte vogels worden vastgesteld, dat zij in hetzelfde seizoen tevens gebruik maakten van de *fabalis*-pleisterplaats rond de Kampina in Midden-Brabant. Hoewel niet ieder jaar in gelijke mate vertegenwoordigt is het voorkomen van taigaganzen in deze gebiedsdelen tot op de huidige dag in stand

gebleven. Een volkomen afwijkende waarneming werd echter op 10 januari 2004 gedaan, toen niet minder dan 2675 taigaganzen waarvan er 1240 tot de geelbekvorm behoorden, foerageerden op aardappelakkers bij Louisendorf. In dat gebied waren voorheen door mij nog nooit taigaganzen gezien.

Ook voor de Westsiberische Taigagans *johanseni* heeft dit gedeelte van het Niederrheingebied een speciale klank sinds door mij op 9 februari 1980 een groep van 335 van deze ganzen werd waargenomen op een weiland in het kleinschalige heggegebied van de Hanselaerer Oy. Op 28 december 2000 foerageerden er 56 Johansens Ganzen op grasland tussen Schnepfenbaum en Till-Moyland en hield zich een solitaire gent op bij 220 taigaganzen *fabalis* in het Mörmterfeld.

De Oostsiberische toendragans *serrirostris* komt tegenwoordig regelmatig in deze streek voor en wordt vrijwel jaarlijks met enkele tientallen exemplaren aangetroffen op wintertarwevelden en graslanden tussen Niedermörmter en Appeldorn. Soms worden deze ganzen echter ook elders gezien, zoals op 11 januari 2002 toen er twee groepen van respectievelijk 27 en 52 vogels foerageerden op extensief grasland bij Hasselt, terwijl er op 10 januari 2004 25 exemplaren aanwezig waren op de Gocher Heide bij Louisendorf.

Natuurlijk komen er ook verder bovenstrooms langs de Rhein nog taiga- en toendrarietganzen voor. Het is zelfs zo dat we deze vogels letterlijk tot in het Ruhrgebied kunnen aantreffen al hebben zij zich ook daar gedurende de laatste vijftien jaar in toenemende mate verplaatst naar voedselgebieden die voordien weinig of niet gebruikt werden. Omdat er recentelijk ook langs de Maas in Midden-Limburg enkele belangrijke slaapplekken voor rietganzen zijn ontstaan vormt thans de gehele agrarische streek tussen het dal van Rhein en Maas als het ware één pleisterplaats. Het moge duidelijk zijn dat het hierdoor niet eenvoudiger is geworden om zicht te krijgen op de aantallen en de samenstelling van de rietganzenpopulatie in het Niederrheingebied.

Discussie

Het hierboven beschreven gebied vormde lange tijd één van de belangrijkste pleisterplaatsen van de toendrarietgans *rossicus* in West-Europa. Vanaf omstreeks 1960 tot aan het einde van de jaren tachtig was *rossicus* veruit de talrijkste overwinterende ganzensoort, waarvan het aantal toenam van circa 5000 rond 1970 tot ten minste 40.000 in de periode 1980-1990. Aanvankelijk foerageerden de toendraganzen vooral in het stroomdal van de Rijn en werden zij weinig op de hogere zandgronden aangetroffen, maar naarmate de aantallen Kolganzen toenamen kon geconstateerd worden dat de Toendraganzen gebieden in gebruik namen die voordien niet of nauwelijks werden benut.

Zo worden vanaf het einde van de jaren tachtig de akkercomplexen op de stuwwal bij Materborn en Hau regelmatig bezocht door groepen *rossicus*-ganzen die merendeels afkomstig zijn van de slaapplaats in de Bijlandsche Waard, terwijl vogels uit dat gebied ook tot in het Maasdal en de Peelhorst gaan foerageren.

Hiermee heeft de reikwijdte van de pleisterplaats zich min of meer als een olievlek over een steeds groter wordend oppervlak uitgebreid en omvat thans een gebied met een straal van circa dertig kilometer. Gerekend vanaf de slaapplaats in de Bijlandsche Waard komt dit erop neer, dat de gehele Over-Betuwe, de Lijmers en westelijke Achterhoek, een groot gedeelte van het Niederrheingebiet, delen van Noord-Limburg, het Land van Cuyk met de aangrenzende Peelhorst en het oostelijke gedeelte van het Land van Maas en Waal binnen de invloedssfeer van deze slaapplaats vallen.

Aanvankelijk foerageerden de toendraganzen in deze streek zowel op akkers als op grasland, waarbij het laatste habitatype verreweg het meest als voedsel benut werd, tezamen met ontkiemde bladdelen van wintergraan. Hierin kwam verandering toen vanaf de tweede helft van de jaren tachtig de Kolgans enorm begon toe te nemen. Omdat de Kolganzen massaal bezit namen van de graslanden, leken de toendraganzen steeds meer uit te wijken naar gebiedsdelen waar voornamelijk akkerbouw bedreven werd. Hoewel gemengde groepen van duizenden Kolganzen en Toendraganzen lange tijd geen uitzondering waren, ontstond er in de loop van de jaren negentig een situatie waarin beide soorten meer en meer gescheiden begonnen voor te komen, totdat werkelijk gemengde groepen uiteindelijk zeldzaam werden. Thans zijn er weliswaar in vrijwel iedere groep Kolganzen wel enkele *rossicus*-vogels aanwezig -of omgekeerd- maar van substantiële aantallen is gewoonlijk geen sprake meer, hoewel uitzonderingen natuurlijk nooit uitgesloten zijn.

Taigaganzen van de westelijke vorm *fabalis* kwamen van meet af aan onder normale winterse omstandigheden voornamelijk in enkele strak omgrensde gebiedsdelen voor, waar het doorgaans pure groepen betrof zonder bijmenging van Toendraganzen of Kolganzen. Zij foerageerden altijd op slecht ontwaterde en dikwijls kwelrijke graslanden en de gebieden waarin zij zich ophielden waren vermoedelijk reeds jarenlang als vaste pleisterplaats in gebruik. Hoewel dit traditionele voorkomen tot op de huidige dag op enkele plaatsen heeft standgehouden, zijn er recentelijk ingrijpende veranderingen opgetreden. Zo worden pure groepen Taigaganzen nauwelijks meer waargenomen, terwijl de samenstelling van de populatie zich sterk gewijzigd heeft. Was het vroeger de geelbek-vorm die hier normaliter voorkwam, thans bestaat het overgrote deel van de Taigaganzen uit vogels van de zogenaamde 'zwartbekvorm'. Deze ganzen foerageren niet alleen op graslanden, maar worden ook regelmatig op akkerland aangetroffen. Het lijkt er dan ook op dat zij een andere populatiegroep van de Taigagans *fabalis* vertegenwoordigen. De aantalsontwikkelingen van zowel de Toendragans *rossicus* als van de Kolgans in deze regio lijken los te staan van eventuele trends in de totale

populatie. Bij *rossicus* is onomstotelijk vastgesteld, dat er op Europese schaal tenminste sedert de jaren tachtig een sterke noordwaartse verschuiving van het herfst-concentratiegebied heeft plaatsgevonden waarbij steeds grotere aantallen ganzen die voorheen naar het Pannonische gebied trokken, thans in de maanden september – november massaal in Polen en Oost-Duitsland verblijven. Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat de omvang van de totale populatie van deze ganzen gedurende de afgelopen halve eeuw wezenlijk veranderd is, kan dit regionaal de indruk wekken van een spectaculaire groei van de aantallen. Hetzelfde geldt ook voor de Kolgans, waarvan bekend is dat de aantallen in Oost- en Midden-Europa plaatselijk sterk gedaald zijn terwijl tevens het seizoenspatroon ingrijpend gewijzigd is.

Terwijl ook de aantallen Taigagansen in de wijde omgeving van Nijmegen recentelijk sterk zijn toegenomen, kan ook dit niet worden verklaard uit een positieve trend in de populatieomvang van deze vogels. Uit eigen onderzoek is namelijk gebleken, dat de totale populatie van de typische geelbekvorm – waarvan de omvang op circa 100.000 vogels werd geschat - beslist sterk verminderd is. Dat er zich thans desondanks veel taigagansen in onze contreien vertonen moet dan ook eveneens een gevolg zijn van verschuivingen van het overwinteringsgebied. Er hoeft niet aan getwijfeld te worden dat de huidige taigagansen merendeels -zo niet allemaal- afkomstig zijn van broedgebieden in het noordwesten van Siberië, terwijl de vroegere vogels vermoedelijk overwegend een Europese herkomst kenden. Waar de grote groepen zwartbek-taigagansen die thans in West-Europa verschijnen voorheen overwinterden is vooralsnog niet met zekerheid te zeggen, maar naar alle waarschijnlijkheid verbleven deze ganzen merendeels in verschillende delen van Midden- en Oost- Europa. Er zijn geen aanwijzingen dat hun verschijnen in West-Europa in verband staat met een groei van de populatieomvang.

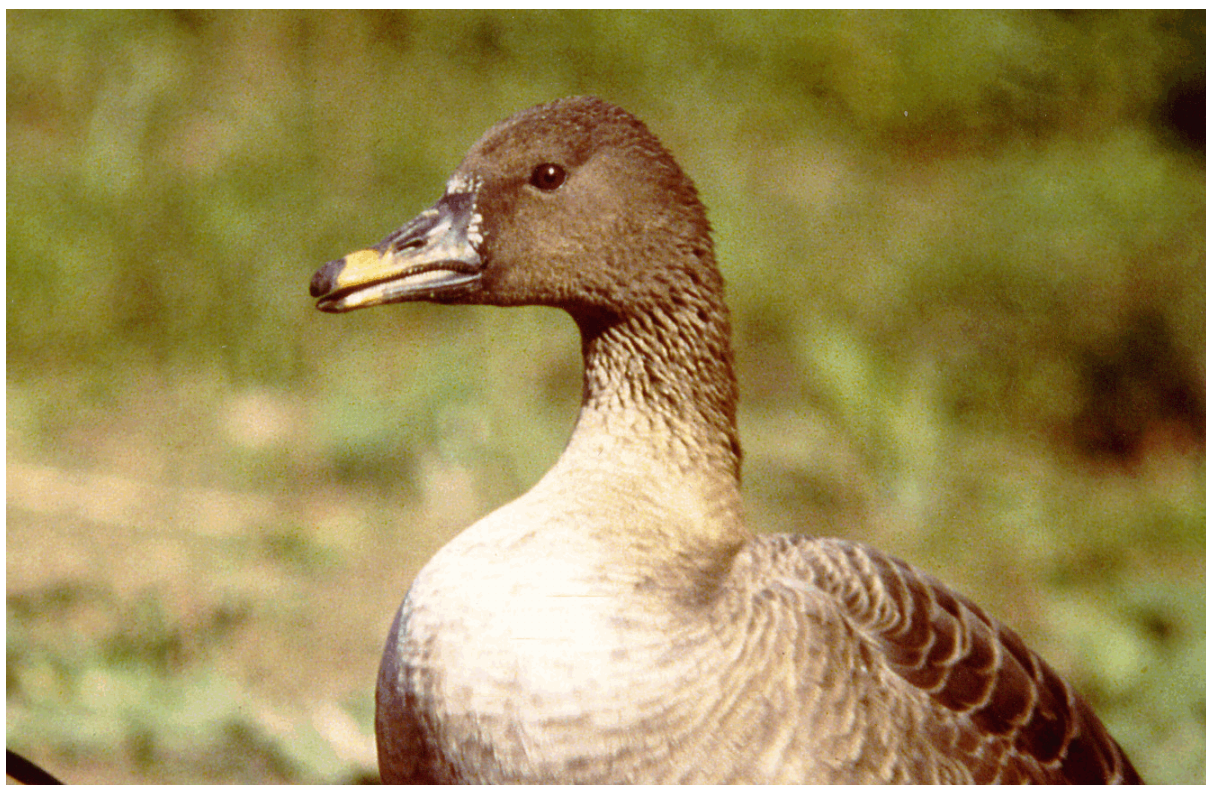
Dat de ganzen, wanneer zij door de mens met rust gelaten worden, hun pleisterplaatsen optimaal weten te benutten en zelfs kleine percelen die ingeklemd liggen tussen wegen, dijken, bebouwing, spoorlijnen, bruggen en dergelijke begrazen, was gedurende de jaren 1974 –2004 zeer duidelijk te ervaren in het Duitse Niederrheingebied, waar alle ganzenjacht inmiddels dertig jaar gesloten is. In dat gebied kennen de ganzen nauwelijks angst voor de mens en zijn dan ook moeiteloos tot op geringe afstanden te benaderen. Het is een situatie, waardig voor een dichtbevolkt land dat ook Nordrhein-Westfalen is en waar de ganzen ondanks urbanisatie en ontsluiting toch voldoende relatieve rust en ruimte vinden om er in grote aantallen de winter door te brengen. In de Nederlandse delen van de pleisterplaats was gedurende het grootste deel van deze periode de ganzenjacht toegestaan van een half uur voor zonsopkomst tot tien uur 's ochtends gedurende de maanden oktober – januari. Dit bewerkstelligde, dat de ganzen een volkomen onnatuurlijk gebruik maakten van de voedselterreinen binnen de pleisterplaats,

waarbij tot 31 januari sterke druk bestond op de Duitse terreindelen, terwijl de vogels in februari massaal de Nederlandse graslanden en akkers bezochten.

Hierin kwam verbetering nadat de nieuwe Flora- en Faunawet met betrekking tot de ganzen vervroegd in werking was getreden en in enkele jaren tijds ontstond er een situatie waarbij de ganzen zich ook op Nederlands grondgebied op een natuurlijker wijze over de beschikbare ruimte verdeelden en daarbij al snel terreindelen in gebruik namen die voorheen niet of zelden bezocht werden. De roep om schadebestrijding, die aan onze kant van de grens een williger oor vindt dan aan Duitse zijde, heeft er toe geleid dat er in het seizoen 2003/04 weer een kentering in deze ontwikkeling is gekomen.

Het is spijtig dat er na dertig jaar nog altijd geen lessen getrokken worden uit het schoolvoorbeeld van verantwoorde omgang met internationale trekvogelpopulaties, zoals dat in Nordrhein-Westfalen reeds sinds 1974 in de praktijk gebracht wordt.

In de periode 1960 – 1990 vormden de uiterwaarden zeer belangrijke componenten binnen de pleisterplaats, waar ieder winter gedurende kortere of langere tijd zeer grote aantallen Toendraganzen en later ook Kolganzen en Grauwe Ganzen foerageerden. Ook was er een uiterwaardgebied, de Havikerwaard langs de IJssel, waar zich een vaste pleisterplaats van de Taigagans *fabalis* bevond. Dwars door het kerngebied van deze pleisterplaats werd in de jaren zeventig een autoweg aangelegd die tot op de huidige dag



Figuur 4. Taigarietgans *Anser f. fabalis*, Druten, maart 1997. Foto Leo van den Bergh.

enkele honderden meters verderop doodloopt op een haakse kruising met een provinciale weg.

Zeer belangrijke voedselgebieden voor Toendraganzen werden indertijd gevormd door de uiterwaardgraslanden in het huidige Gelderse Poortgebied waar als gevolg van natuurontwikkeling een situatie is ontstaan die voor ganzen en andere grazende watervogels aanzienlijk minder mogelijkheden biedt. Waar het binnendijkse gebied steeds meer onder druk komt te staan door uitbreiding van bewoningskernen en industrieterreinen, aanleg van wegen en spoorlijnen, bouw van windturbines etcetera, is er zodoende een situatie ontstaan waarin het meest redelijke opvangalternatief- de uiterwaarden- zich over honderden hectaren nauwelijks nog leent als voedselgebied voor ganzen. Dit is er één van de oorzaken van dat er een steeds hogere begrazingsdruk is komen te liggen op de binnendijs gesitueerde voedselterreinen.

Literatuur

- Bergh L. M. J. van den, 1977, De Rietganzen van de Nederrijn. Watervogels 2: 48-54.
- Bergh L. M. J. van den, 1978, Saatgänse am Niederrhein. Charadrius 14: 1-6.
- Bergh L. M. J. van den, 1979, Over het voorkomen van Taigarietganzen in het stroomgebied van de grote rivieren in de winter van 1978/79, Het Vogeljaar 27: 118-123.
- Bergh L. M. J. van den, 1980, Mogelijke waarnemingen van de ondersoorten *johanseni* en *serrirostris* van de Rietgans *Anser fabalis*. Limosa 53: 21-23.
- Bergh L. M. J. van den, 1983, De betekenis van het Nederlands/Duitse grensgebied langs de Nederrijn als pleisterplaats voor wilde ganzen. RIN-rapport 83-7. Leersum.
- Bergh L. M. J. van den, 1984, Verplaatsingen van Rietganzen *Anser fabalis* tussen West- en Midden-Europese overwinteringsgebieden. Limosa 57: 116-118.
- Bergh L. M. J. van den, 1985a, Het voorkomen van de Taigarietgans *Anser f. fabalis* in Nederland. Limosa 58: 17-32.
- Bergh L. M. J. van den, 1985b, Ganzenpleisterplaatsen in Nederland. RIN-rapport 85/16. Leersum.
- Bergh L. M. J. van den, 1999, Tundra Bean Goose in: J.Madsen, G.Cracknell & A.D.Fox (eds.) Goose Populations of the Western Palearctic. Wetlands International Publication no 48. Wageningen / Rønde.
- Bergh L. M. J. van den, 2003a, Geografische variatie bij ganzen. Deel 3. De Westsiberische Taigagans of Johansens Gans *Anser fabalis johanseni*. Het Vogeljaar 51: 58-64.
- Bergh L. M. J. van den, 2003b, Geografische variatie bij ganzen. Deel 4. De oostsiberische Taigagans of -Middendorffs Gans *Anser fabalis middendorffii*. Het Vogeljaar 51: 243- 249.
- Bergh L. M. J. van den, 2003c, Taiga- en Toendrarietganzen rondom Nijmegen 1. Het voorkomen in Noord-Limburg en het Land van Cuijk. De Mourik 2003-3: 90 –97.

- Bergh L. M. J. van den, 2004, Geografische variatie bij ganzen, deel 5. De Oost-Siberische Toendrarietgans *Anser serrirostris serrirostris*. Het Vogeljaar 52: 14- 22.
- Bergh L. M. J. van den, Philippona J., 1986, The occurrence of geese (mainly Bean Geese) at Tata in western Hungary. *Aquila* 92: 65-80.
- Bergh L. M. J. van den, W. G. Gerritse, W. H. A. Hekking, P. G. M. J. Key & F. Kuyk 1979, Vogels van de Grote Rivieren. Utrecht / Antwerpen.
- Bergh L. M. J. van den , J. F. N. van Leeuwen, D. Möller, G. Müskens, J. Thissen & D. Visser 1986, Die Vögel der Düffel im Kreise Kleve. Beiträge zur Avifauna des Rheinlandes 24. G.R.O. Düsseldorf.
- Brouwer P., R. Gorissen, W. Hagemeijer & W. Helmer 1985, Vogels van de Ooypolder. Nijmegen.
- Bruyn O.de, 1972. Vogels in de Lijmers. *Natura* 69: 84-87.
- Mildenberger Heinz 1982. Die Vögel des Rheinlandes. Bonn.
- Reijnen C. & R.Reijnen 1970. Avifaunistisch overzicht van de Ooijpolder. Rapport. Nijmegen.

Zeldzame en schaarse Broedvogels van de Kraaijenbergse Plassen in 2004

Kell Eradus,

Inleiding

Ook in het jaar 2004 hebben een viertal leden van de vogelwerkgroep de zeldzame en schaarse broedvogels weer in kaart gebracht. Vele van deze soorten vallen onder het LSB-project van SOVON Vogelonderzoek Nederland. Verder werden nog een aantal regionaal schaarse soorten meegenomen. Bij deze soorten is gekozen voor een selectie van soorten die met hun verspreiding en aanwezigheid aanvullende informatie geven over het gebied.

Werkwijze

Het plassengebied is in zijn geheel opgedeeld in 9 blokken. Deze werden minimaal 3 keer onderzocht op de aanwezigheid van broedvogels. Verder werden, waar nodig, aanvullende bezoeken gebracht om de broedzekerheid vast te stellen. Indien nodig werden waarnemingen van andere gebruikt (bijvoorbeeld de meldingen op de Mourik-mailgroep van de Vogelwerkgroep).

In het vroege voorjaar werden een aantal avond/nacht bezoeken gebracht om Steenuilen en Rallen in kaart te brengen. Hierbij werd gebruik gemaakt van een bandrecorder waarmee de roep van de betreffende soorten werd afgespeeld om de trefkans te vergroten.

Resultaten 2004 per soort:

Knobbelswaan, 5 paar (zie kaart 1)

Het eerste jaar dat het gebied op deze soort is onderzocht. Veel kunnen we niet opmaken uit de gevonden aantallen, alleen dat het gebied ten zuiden van Linden voor deze soort van groot belang is.

Canadese Gans, 17 paar (zie kaart 2)

De soort is veel aanwezig in het gebied. Het nestsucces is waarschijnlijk afhankelijk van de hoeveelheid nestplaatsen, dat voorhanden is. Of de soort concurrentie heeft van de Grauwe Gans is niet vastgesteld, wel is het duidelijk dat de eilandjes in plas 7 van groot belang zijn voor beide soorten. Opvallend is het niet broeden van de soort langs plas 5.

Kuifeend, 3 vrouwtjes met pulli (zie kaart 3)

Het vermelden van deze soort is van belang, omdat er maar weinig soorten eenden daadwerkelijk tot broeden komen. Het waarnemen van deze vrouwtjes was voor ons een verrassing. Het geeft aan dat er wel mogelijkheden voor deze en mogelijk andere

soorten eenden zijn. Er zijn buiten de algemeen voorkomende Wilde Eend geen andere broedpogingen van eenden waargenomen.

Waterral, 1 territorium

Eén territorium minder dan het vorige seizoen, jammer maar helaas. De soort is en blijft zeldzaam in dit deel van het land van Cuyk. De beperktheid van geschikt biotoop is hier de belangrijkste reden voor. Veel conclusies kunnen we hier niet uit afleiden, wel dat het gebied ten zuiden van Linden van belang is voor de soort.

Kleine Plevier, 3 territorium (zie kaart 4)

Een moeilijk jaar voor deze soort. De 3 gevonden territoria bevonden zich in het noordelijk gedeelte van plas 8. Met deze territoria is de afname duidelijk ingezet (6-8 paar in 2003). Het is het te verwachten dat deze soort binnen een aantal jaren zal verdwijnen. Hierbij moet in ogenschouw worden genomen dat deze pioniersoort nooit echt algemeen is geweest in het noordelijk maasdal.

Kokmeeuw, 4 broedpogingen

Dé soort van het broedseizoen 2004, want de waarnemingen van nestbouwende Kokmeeuwen waren een grote verrassing. De vogels hadden de grote grindhopen van plas 4 gekozen als broedplaats. Hier bouwden 4 paartjes een nest en kwam het zelfs tot het leggen van eieren, waarop korte tijd werd gebroed. Helaas stopten ze toen en verdwenen geleidelijk. Over de reden van vertrek blijft het gissen, maar de late vestiging (half juni) kan een reden zijn. Het blijft echter uniek wat zich afspeelde, want het was weer voor het eerst sinds 1949 dat er Kokmeeuwen in het land van Cuyk tot broeden kwamen. Het was indertijd 'De Vilt' bij Beugen waar zich broedparen bevonden. Over het vervolg kan alleen gespeculeerd worden. Het staat wel vast dat de Kraaienbergse Plassen aantrekkingskracht hebben op deze soort en daar kan misschien op ingespeeld worden.

Visdief, 12 paar (zie kaart 5)

De vorige soort was een verrassing, maar de Visdief was hét succes van 2004. De kolonie nam toe van 4 naar 12 paar, wat vooral te danken was aan het uitleggen van nestvloten op plas 5 en de aanwezigheid van een ongebruikte boot op plas 4. Deze broedplaatsen waren moeilijk toegankelijk voor mensen en daarmee was de rust gewaarborgd. Het was wel moeilijk te zien of de vogels een goed/hog nestsucces hadden, maar er waren toch minimaal 8 jongen. Met dit succes en de waarborging van rustige nestplaatsen zal de soort wellicht nog meer kunnen toenemen en daarmee is het gebied een soort rijk om trots op te zijn.

Steenuil, 3 territoria (zie kaart 6)

Net zoals in de rest van Nederland gaat het in het geïnventariseerde gebied ronduit slecht met deze soort. De 3 territoria die er gevonden zijn laten ons zien, dat de Steenuil snel aan het verdwijnen is uit het gebied. En dan te denken dat er ooit zeer veel voorkwamen. De zandwinning, de verdroging en de landschapsverandering hebben hun effect gehad op deze soort en het blijft de vraag hoelang de soort nog het hoofd boven water weet te houden. Enigszins hoopvol was het broedsucces van het paartje aan de Wielweg dat minimaal 2 jongen groot bracht. Daarentegen was het verlies van het paar in de Kleine Geest weer een domper. Ik denk dat het doek voor deze soort binnen 5 jaar zal vallen, tenzij veel tijd en zorg aan het behoud van de huidige paartjes besteed wordt.

IJsvogel, 3 territoria

Het was een goed jaar voor de IJsvogel: de soort nam toe van 1 naar 3 territoria. Of hebben we geluk gehad bij het vinden van de nesten? Dat is namelijk een hele klus en de kans van het missen is en blijft aanwezig. Het gaat in ieder geval goed met deze soort en het blijft een genot om ze overal te kunnen zien.

Huiszwaluw, 7 nesten

Ook dit jaar weer een kolonie in het dorp Gassel. Er werd een opleving vastgesteld vanwege de toename met 3 nesten. De jarenlange vaste plekken in het dorp Linden zijn waarschijnlijk voorgoed verlaten; al 2 seizoenen werden hier geen nesten meer gevonden.

Oeverzwaluw, 187 nesten

Een zeer goed jaar voor deze soort - een beter jaar hebben we nog niet gehad. Dat is met het gegeven dat het landelijk niet goed gaat met de soort even mooi meegenomen. De vogels kwamen op drie van de vier kolonies tot succesvolle broedsels. In de vierde bij plas 5 werden ze vroegtijdig verstoord. Er waren:

157 nesten in zanddepot Smalls

23 nesten aan de zuidoever van plas 7

3 nesten aan de westoever van plas 7

4 nesten aan de zuidelijke oever van plas 5

Rouwkwikstaart, 1 territorium, gemengd met Witte Kwikstaart

Ook dit jaar werd er rond plas 8 veelvuldig een vrouwtje Rouwkwikstaart gezien. Het was nu geen probleem om vast te stellen., dat haar partner een mannetje Witte Kwik was. Helaas werden er geen jongen gezien en ook de broedplaats werd niet gevonden. We dachten aan de omgeving van het Van der Valkhotel aan de overkant van de A73. Leuk dat deze soort weer in het gebied tot broeden kwam, nog even wachten op man

Rouwkwik volgend jaar.

Nachtegaal, 1 territorium (zie kaart 7)

De hier zeer zelden voorkomende soort had een territorium langs de A73.

Blauwborst, 14 territoria, (zie kaart 8)

Nu een veelvoorkomende soort, die z'n bolwerk ten zuiden van Linden heeft. Helaas werden geen Blauwborsten gevonden rond het Ganzenorgel.

Roodborsttapuit, 14 territoria (zie kaart 9)

Landelijk gaat het goed met de Roodborsttapuit en dit is dan ook rond het plassengebied goed waar te nemen. Het aantal territoria nam toe naar maar liefst 14. De soort is nog steeds gebonden aan ongestoorde gebieden, maar gebruik makend van de oevers van plas 5 heeft de soort misschien ook mogelijkheden om ten noorden van de plassen te gaan broeden.

Opvallend is het vereiste dat er een met bramen begroeid sloottalud aanwezig moet zijn en daarmee kan worden gezegd, dat er geprofiteerd wordt van het laten staan van oudere braamstruwelen.

Hiermee zal de toename wellicht voortgezet kunnen worden. In dit seizoen werd net zoals vorig jaar bij alle paren meerdere jongen gezien.

Sprinkhaanzanger, 1 territorium

Deze vogel werd elk jaar enige keren gehoord in ons gebied, maar echt vaste voet lijkt hij nog niet te krijgen. Het territorium van dit jaar bevond zich ten zuiden van Linden.

Geelgors, 1 territorium

De Geelgors is geen schaarse of zeldzame soort in het Land van Cuyk, maar in het plassengebied zijn deze vogels altijd al een zeldzame verschijning. Het broeden van deze soort is bij mijn weten de laatste 15 jaar niet meer vastgesteld. Het paar wat zich ten zuiden van de Geest bevond was dan ook een hele verrassing. Of er werkelijk ook gebroed is blijft een vraag. Door te weinig veldbezoek kon dit niet worden vastgesteld.

Conclusies

Het was al met al een succesvol broedseizoen. Natuurlijk met z'n ups en downs, maar toch zijn er soorten en aantallen gevonden, die we niet verwacht hadden, zoals de toename van Vissdief, Oeverzwaluw en Blauwborst. Heel leuk dus. Het aantreffen van nog lagere aantallen van Steenuil en Kleine Plevier lag in de lijn der verwachting.

Verdere conclusies zijn:

- Nog steeds broeden veel van de zeldzame en schaarse broedvogels buiten de

aangewezen natuur en rustgebieden. Dit baart ons zorgen.

- Het gebied ten zuiden van Linden is voor een aantal soorten zeer geschikt en het belang daarvan wordt door dit onderzoek weer bevestigd.
- Het blijft jammer, dat soorten als Sprinkhaanrietzanger, Waterral en ook Oeverloper niet of nauwelijks tot broeden komen. Wie weet kunnen deze soorten door beter beheer meer kansen krijgen.

Woord van dank

Allereerst wil ik de tellers Meino Koning, Bart Hoogsteger en Peter Pelser bedanken voor hun tijd en inzet, maar ook Leon Peters voor zijn steun en enthousiasme dat hij mij gaf. Er is voor het tweede jaar een onderzoek gedaan, waarmee weer een beter beeld is ontstaan van de broedvogelsituatie rond de Kraaijenbergse Plassen. Wie weet kunnen de beheersinstanties hier iets mee.

Speciale dank gaat uit naar de medewerkers van het Brabants Landschap, die met veel inzet en lol 2 bruikbare en succesvolle nestvlotjes hebben uitgelegd. Hiermee lijkt een goede voedingsbodem gelegd voor jarenlange samenwerking.

Notulen Algemene Ledenvergadering

Donderdag 30 september 2004, wijkcentrum Burghardt, Nijmegen, 15 aanwezigen, 3 afmeldingen

1 Opening

Twan opent om 20.12 uur de vergadering

2 Notulen vorige vergadering

Notulen stonden in Mourik 2004-2. Er waren geen opmerkingen; notulen zijn goedgekeurd.

3 Mededelingen van het bestuur

- Hans Wegman treedt na 6 jaar af als penningmeester en stelt zich niet beschikbaar voor nog een termijn. Het bestuur draagt Erik van Dijk voor als opvolger. De ALV stemt unaniem voor, waardoor Erik voor een termijn van drie jaar toetreedt tot het bestuur. Hans neemt een mooi cadeau in ontvangst en na een dankwoord excuseert hij zich en vertrekt richting een andere verplichting.
- Johan Thissen heeft het bestuur laten weten dat hij niet meer namens de VWG plaats neemt in de werkgroep Ooievaar, omdat hij daar namens Vogelbescherming plaats in heeft. Hij heeft gevraagd of iemand vanuit de VWG zijn plaats in wil nemen. Voorgesteld wordt om Berend Voslamber te vragen. Als hij niet kan neemt het bestuur als agendalid de plaats van Johan in.

4 Ingekomen stukken

- Reactiedocument Habitatrichtlijn. De VWG heeft haar reactie gegeven op de aanmelding en begrenzing van Habitatrichtlijngebieden in het werkgebied. Alle aanbevelingen zijn overgenomen, onder meer begrenzing van Ooijse Graaf en Rijnstrangen en aanmelding van St. Jansberg en Oeffeltermeent.
- Persbericht Vogelbescherming Nederland met betrekking tot het uitsterven van de Roerdomp in de Gelderse Poort.
- MER dijkteruglegging Lent. Frank Willems gaat deze bestuderen.
- Ontwerp waterhuishoudingsplan. Frank Willems gaat een reactie opstellen.

5 Financiën

75 leden hebben nog niet betaald. Bij de komende Mourik wordt aan deze leden een oproep bijgevoegd met het dringende verzoek om alsnog te betalen. Leden die dan nog steeds niet betalen, worden als lid geschrapt.

De lopende rekeningen bij de Postbank en RVS worden opgeheven en het geld wordt ondergebracht bij de Triodos bank.

6 Activiteiten

Jubileum: De VWG bestaat in 2005 30 jaar. Ter gelegenheid hiervan worden enkele activiteiten georganiseerd:

- een jubileumkamp op Ameland
- een expositie op een drietal locaties (Wilderniscafé, Lux en nog een derde plek). Voor de organisatie hebben zich Erik van Dijk, Harvey van Diek, Twan Teunissen en Peter Eekelder gemeld.
- een jaarsoort: de Huiszwaluw. Doel is om een werkgebieddekkend beeld te krijgen van het aantal broedparen. Nico van de Poel wordt gevraagd om mee te doen. Verder Nemen Peter Eekelder en Menno Hornman de organisatie op zich. Er wordt gekeken of het mogelijk is om een (tijdelijk) e-mailadres aan te maken.
- Jubileummourik. Een idee is om een jubileummourik te maken met als thema de roerdomp. VWG Arnhem heeft ook interesse om samen dit themanummer te verzorgen.

Mourik: Peter Hoppenbrouwers verlaat de redactie. Hij gaat zich meer toeleggen op de website. Er worden twee mensen gezocht om het Mourikteam te versterken, één voor de redactie en één voor de verspreiding. Er wordt bekeken of de redactie een eigen e-mailadres kan krijgen.

Website: Oproep om gebiedsbeschrijvingen te maken en aan te leveren bij de website-redactie (Peter Hoppenbrouwers en Erik van Dijk)

Excursies: Het nieuwe programma is bijna af. Er wordt ook een jubileumexcursie georganiseerd in 2005.

Waarnemingenarchief: De mourikredactie vraagt Erik van Winden om tijdig een oproep te plaatsen op de e-mailcirkel om waarnemingen in te sturen.

Inventarisaties: Menno Hornman en Frank Willems denken na over een methode om het Ketelwoud vlakdekkend in korte tijd (enkele jaren) te inventariseren.

Ruimtelijk ordening:

- De roerdomp is uitgestorven in de Gelderse Poort. De aantallen zijn sinds de jaren 70 teruggelopen van zo'n 50 paar naar nul! Op 11 oktober is een ludieke actie gepland om dit drama onder de aandacht te brengen bij de verantwoordelijke waterschappen. Radio, TV en krant doen verslag. Er zal een vlot met daarop een rieten 'roerdomp' te water gelaten worden bij het Berghoofdse Veer. Aan de waterschappen de taak om te kiezen aan welke kant. Dit staat symbool voor behoud (en daardoor maatregelen treffen om het waterpeil voor de roerdomp beter te beheren) of om de roerdomp voorgoed op te geven als broedvogel in de Gelderse Poort. Het bestuur van waterschap Rijn en IJssel heeft al spoedberaad gehouden over deze actie.
- Kraayenbergse plassen. De VWG is betrokken bij overleg met de ontgronder, de provincie en de gemeente over de inrichting van de oevers.

- Archief. Het archief is van Bram Aarts naar Peter Hoppenbrouwers over gegaan

7 rondvraag

Michiel van der Weide vraagt wat de VWG zelf aan Mourikarchief heeft. Toegezegd wordt dat dit uitgezocht wordt. Daarna kunnen er afspraken gemaakt worden over de overdracht van een complete set door SOVON.

Michiel van der Weide deelt mee dat er weinig kolonievogels geteld worden in het werkgebied. Het ontbreekt aan coördinatie. Er wordt opgeroepen om te zoeken naar een coördinator.

Twan Teunissen deelt mee dat de Stichting Flora en Fauna Gelderse Poort bijna officieel is opgericht. Dit jaar zijn rapporten over flora en overige fauna gereed en zullen voorlopig alleen op CD uitgegeven worden.

8 Sluiting

Volgende ALV donderdag 17 maart 2005, 20.00 uur in wijkcentrum Burghart.

Na de ALV gaf Twan een boeiende lezing over zijn bezoek aan Letland.